

Status Keterangan Saksi Wanita di Mahkamah Syariah: Analisis Kes dan Amalan Semasa

Status of Female Testimony in Shariah Court: Cases Analysis and Current Practices

AZIZAH MOHD RAPINI

Jabatan Undang-undang

Fakulti Syariah Dengan Undang-undang

Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS)

Bangi, Selangor

azizah@kuis.edu.my

Undang-Undang Keterangan Islam

18

Submitted: 27 July 2019

Revised: 21 October 2019

Accepted: 30 October 2019

E-Published: 31 October 2019

ABSTRAK

Islam mengambil berat tentang kriteria saksi dalam sesuatu prosiding untuk diterima keterangan sebagai *syahadah*. Secara umumnya isu jantung saksi dalam sistem kehakiman Islam wujud dalam pensabitian kes jenayah terutama jenayah hudud. Walau bagaimanapun undang-undang keterangan mahkamah syariah tidak meletakkan syarat gender yang ketat dengan sekurang-kurangnya melalui dua saksi wanita bersama seorang saksi lelaki atau pun memadai dengan seorang saksi wanita dalam kes yang kebiasaannya dalam pengetahuan dan kepakaran wanita. Kajian ini merupakan kajian kualitatif berdasarkan analisis kes-kes di mahkamah syariah yang melibatkan keterangan dari saksi wanita. Artikel ini juga melibatkan temubual dan observasi di mahkamah syariah tentang penerimaan keterangan saksi wanita berserta pendekatan pengamal undang-undang syariah dalam mengendalikan saksi wanita. Kajian awal mendapati pendekatan yang berbeza mahkamah-mahkamah syariah di Malaysia dalam menerima keterangan saksi wanita. Terdapat negeri yang menggunakan pendekatan yang agak ketat dengan tidak menerima langsung keterangan saksi wanita dalam sesetengah kes tetapi boleh dalam kes lain dan ada juga negeri yang bersikap terbuka dengan berpegang kepada konsep *bayyinah* asalkan saksi boleh memberikan keterangan berkaitan fakta-fakta yang menjadi isu dalam kes tersebut.

Kata Kunci: Saksi Wanita, *Syahadah*, *Bayyinah*, Keterangan, Mahkamah Syariah

ABSTRACT

Islam emphasises on the criteria of the witness in a court proceeding to be accepted as *syahadah*. In general, the issues of witness gender in Islamic legal system appear with regard to the conviction of criminal cases especially in hudud cases. However, the existing law of syariah court evidence does not impose a strict gender requirements and the law requires at least two female witnesses together with one male witness or one female witness in a case within a woman's knowledge and expertise. This study involves qualitative research based on cases analysis on testimony by female witness in syariah courts. This article also presents the results of the study based on interviews and observations in syariah courts on the acceptance of testimony by female witness as well as the approach of syariah legal practitioners in handling female witness. Preliminary studies found different approaches among syariah judges in Malaysia towards the acceptance of testimony by female witness. There are states applying rather strict approach by disregarding testimony of female witness in some cases but may accept them in other cases and there are also states with no restriction on it by applying the concept of *bayyinah* as long as the witnesses could render evidence on a fact in issue of the cases.

Keywords: Female Witness, *Syahadah*, *Bayyinah*, Evidence, Syariah Court

PENDAHULUAN

Saksi ialah pihak yang yang boleh memberikan keterangan atas pengetahuannya terhadap sesuatu fakta sama ada dalam bentuk *syahadah*, jika menepati syarat-syarat syaratnya atau pun hanya diterima sebagai *bayyinah* (keterangan bersifat umum tanpa terikat dengan syarat-syarat *syahadah*) (Siti Zubaidah, 2016). Saksi dipanggil bagi pihak plaintif atau defendan dalam kes mal dan bagi pihak pendakwa syarie atau tertuduh dalam kes jenayah di mahkamah Syariah. Saksi dalam sesuatu prosiding mahkamah mempunyai kaitan rapat dengan keadilan dalam sistem kehakiman Islam kerana keputusan hakim banyak bergantung kepada kekuatan bukti atau keterangan pihak-pihak sama ada keterangan tersebut dalam bentuk saksi atau dokumen. Ini boleh dibuktikan melalui prinsip umum kehakiman yang terkandung dalam firman Allah S.W.T:

Wahai orang-orang yang beriman, hendaklah kamu semua sentiasa menjadi orang-orang yang menegakkan keadilan kerana Allah, lagi menerangkan kebenaran; dan jangan sekali-kali kebencian kamu terhadap sesuatu kaum itu mendorong kamu kepada tidak melakukan keadilan. Hendaklah kamu berlaku adil (kepada sesiapa jua) kerana sikap adil itu lebih hampir kepada taqwa. Dan bertaqwalah kepada Allah. Sesungguhnya Allah Maha mengetahui dengan mendalam akan apa yang kamu lakukan.

(Al-Maidah, 5:8)

Status keterangan saksi wanita dalam menurut hukum fiqh boleh didapati dalam perbincangan ulama mengenai bilangan saksi. Tidak ada perbincangan khusus

mengenai saksi wanita sebagai syarat kesaksian sama ada syarat penerimaan saksi (*shurut al-tahammul*) dan syarat penyampaian (*shurut al-'ada'*). Secara umumnya bilangan saksi yang ditetapkan oleh syarak yang melibatkan saksi wanita ialah dua orang saksi wanita bersama seorang saksi lelaki dalam kes-kes kehartaan dan memadai seorang saksi wanita yang melibatkan kes-kes di bawah kepekaan wanita seperti kelahiran bayi, tangisan bayi, penyusuan, kecacatan alat kelamin wanita, penentuan dara dan tempoh *iddah* (Mahmud Saedon, 1991:78). Prinsip ini boleh dilihat sebagai mana yang dijelaskan oleh Allah S.W.T. tentang kesaksian dalam kes kontrak hutang piutang dalam ayat 282 Surah al-Baqarah yang bermaksud:

Dan hendaklah kamu mengadakan dua orang saksi lelaki dari kalangan kamu. Kemudian jika tidak ada saksi dua orang lelaki, maka bolehlah, seorang lelaki dan dua orang perempuan dari orang-orang yang kamu setuju menjadi saksi, supaya jika yang seorang lupa dari saksi-saksi perempuan yang berdua itu maka dapat diingatkan oleh yang seorang lagi.
(Al-Baqarah, 5:8)

Zulfakar Ramlee (2008) dalam penulisannya berkaitan *syahadah* mengulas kedudukan kebolehterimaan dan kebolehpaksaan kesaksian wanita. Penulis membincangkan isu ijtihad tentang kedudukan saksi wanita dalam Islam dan mengulas dalil-dalil yang menjelaskan kedudukan wanita sebagai saksi di samping mengemukakan persoalan sama ada dalil-dalil tersebut bersifat mutlak atau tidak. Penulis dalam pandangannya lebih cenderung kepada pandangan ulama bahawa wanita boleh menjadi saksi dalam semua kes atas alasan perubahan '*uruf* semasa. Penulis juga merumuskan bahawa pendekatan undang-undang keterangan mahkamah syariah di Malaysia (selepas ini disebut sebagai statut keterangan mahkamah syariah/SKMS) dalam menetapkan bilangan saksi wanita adalah cenderung kepada pandangan mazhab Maliki yang menerima seorang saksi wanita dalam kes-kes yang di bawah pengetahuan dan kepekaan wanita sahaja berbeza dengan pandangan mazhab Shafi'i yang menetapkan lebih dari seorang saksi wanita. Ini kerana, penulis berpendapat istilah yang digunakan dalam peruntukan berkaitan saksi adalah 'keterangan' bukan 'kesaksian' atau *syahadah*. Oleh itu soal bilangan saksi tidak terikat dengan syarat bilangan saksi dalam *syahadah*. Penulis dalam kajiannya juga merumuskan bahawa isu kebolehpaksaan saksi wanita untuk hadir memberi keterangan tidak dibincangkan oleh ulama silam dan takrifan saksi secara umum yang diperuntukkan dalam undang-undang tatacara jenayah syariah dalam menghendaki kehadiran saksi tidak pula membataskan jantina saksi sama ada lelaki atau perempuan, malah kedua-duanya boleh didakwa dengan kesalahan mengingkari perintah mahkamah jika enggan atau tidak hadir memberi keterangan tanpa alasan yang sah setelah menerima sepina.

Berdasarkan ayat 282 Surah al-Baqarah di atas, penetapan bilangan dua orang saksi wanita yang menyamai status bilangan seorang saksi lelaki dalam urusan jual beli atau kes kehartaan bukanlah bermaksud untuk membezakan taraf di antara dua jantina atau merendahkan martabat kaum wanita. Malah pensyariatan bilangan tersebut adalah disebabkan wanita pada zaman ayat ini diturunkan tidak terdedah dengan

urusan luar rumah berbentuk sivil atau muamalat menyebabkan mereka kurang pengetahuan dan pengalaman dalam urusan tersebut, berbanding kaum lelaki (Mahmassani, 2009: 301). Walau bagaimanapun dalam perkara-perkara yang hanya diketahui oleh wanita sahaja seperti penyakit-penyakit yang berkaitan dengan sakit puan atau kelahiran dan penyusuan, maka penerimaan kesaksian hanya dengan seorang saksi wanita adalah memadai seperti yang telah dijelaskan oleh majoriti ulama selain mashab Shafi'e. Prinsip ini turut diperuntukkan dalam Fasal 1685 The *Mejelle (Majallatul al-Ahkam al-'Adliyyah)* bahawa dalam kes-kes yang melibatkan hak manusia, bilangan saksi yang ditetapkan adalah dua orang saksi lelaki atau seorang saksi lelaki dan dua orang saksi wanita. Tetapi dalam keadaan yang mustahil lelaki mempunyai pengetahuan, keterangan seorang saksi wanita adalah diterima dalam kes-kes melibatkan harta.

Ini menunjukkan sistem kehakiman Islam sentiasa bersikap adil terhadap wanita termasuklah isu bilangan saksi wanita dua kali ganda dengan bilangan saksi lelaki sebagai langkah berhati-hati dalam urusan jual beli disebabkan kekurangan dan kelemahan sifat fizikal wanita, bukannya untuk mendiskriminasikan kaum wanita. Keadaan ini berbeza pada zaman jahiliyah apabila wanita tidak mempunyai tempat dalam sebarang urusan muamalat, malah hak untuk menikmati kehidupan pun dinafikan.

Oleh kerana amalan di mahkamah syariah kebiasaannya saksi yang dikemukakan kebanyakannya dibawa sendiri oleh pihak-pihak, jantina saksi sama ada lelaki atau wanita bukanlah menjadi perhatian pihak-pihak dalam kes kerana apa yang penting bagi mereka ialah saksi-saksi boleh membantu mereka menyokong permohonan dan dakwaan. Secara umumnya artikel ini menjelas dan mengulas hasil analisis ringkas terhadap kes-kes melibatkan kesaksian wanita berserta amalan semasa mahkamah syariah di Malaysia dalam menerima atau tidak menerima keterangan daripada saksi wanita.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini merupakan kajian kualitatif lapangan yang melibatkan tiga metode utama pengumpulan data iaitu metode temubual, observasi dan dokumentasi melalui kajian terhadap laporan dan kes mahkamah syariah. Tujuan ketiga-tiga metode tersebut digunakan adalah untuk mendapatkan gambaran secara menyeluruh tentang sejauh mana keterangan saksi wanita diterima di mahkamah syariah dan sejauh mana ia menepati prinsip-prinsip dalam hukum syarak dan peruntukan undang-undang. Metode temubual digunakan melalui beberapa protokol temubual berstruktur (Othman Lebar, 2007) dengan beberapa informan dan responden yang mewakili Jabatan Kehakiman Syariah dan peguam syarie negeri-negeri yang terpilih. Dengan metode ini, soalan-soalan telah disusun terlebih dahulu bagi mendapatkan maklumat tentang pendekatan yang diguna pakai oleh mahkamah syariah dalam mengaplikasi konsep kesaksian dan penerimaan keterangan saksi wanita. Dapatan kajian melalui sumber ini dicatat, direkod, ditranskripsikan sebelum kerja-kerja analisis data secara tematik dilakukan (Suseela Malakolunthu, 2013).

Pemilihan responden bagi tujuan temubual ini secara umumnya menggunakan kaedah persampelan secara bertujuan (Othman Lebar, 2007) atau persampelan purposif (Azizi Yahya, 2007) bagi mendapatkan maklumat yang sangat diperlukan supaya gambaran sebenar penerimaan saksi wanita di mahkamah syariah boleh diakses. Pemilihan negeri-negeri untuk mendapatkan data temubual dipilih berdasarkan latar belakang sejarah penggubalan statut keterangan syariah seperti di Kedah sebagai negeri pertama menggubal statut keterangan mahkamah syariah dan Wilayah Persekutuan melalui Akta Keterangan Mahkamah Syariah (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1997 yang pernah dijadikan model penggubalan atau pindaan terkini statut keterangan mahkamah syariah. Pemilihan juga dibuat berdasarkan status JKSM negeri sama ada dalam kategori negeri 'gunasama' seperti Wilayah Persekutuan, Selangor, Negeri Sembilan dan Sabah atau 'tidak gunasama' seperti Kelantan, Perak, Johor dan Kedah. Secara kesimpulannya pemilihan negeri bagi mendapatkan maklumat aplikasi syahadah melalui statut negeri masing-masing adalah menggunakan kaedah persampelan selesa (*convenience sampling*) bagi memudahkan penyelidik mendapatkan maklumat (Azizi Yahya, 2007) mengikut kategori sampel yang berbeza berdasarkan perbezaan latar belakang penggubalan statut-statut dan status negeri tersebut. Kedua-dua perbezaan tersebut sedikit sebanyak memperlihatkan beberapa perbezaan walaupun tidak bersifat major.

Metode observasi juga digunakan bagi melihat 'trend' atau kaedah semasa yang digunakan di mahkamah syariah dalam prosiding yang melibatkan pengambilan keterangan saksi wanita sama ada dalam kes mal atau kes jenayah (Othman Lebar, 2007). Seperti juga dengan data temubual, data observasi juga direkodkan dalam bentuk catatan harian kemudian disusun semula secara manual sebelum dianalisis.

Metode dokumentasi melibatkan proses menganalisis kes-kes yang melibatkan kesaksian wanita dari laporan-laporan kes mahkamah syariah dalam Jurnal Hukum dan fail-fail mahkamah syariah.

Oleh kerana kajian ini merupakan kajian kualitatif sepenuhnya, kebanyakan data dianalisis secara induktif dan komparatif melalui rumusan dari data-data yang diperolehi melalui temubual dan observasi.

KETERANGAN SAKSI WANITA MENURUT UNDANG-UNDANG KETERANGAN MAHKAMAH SYARIAH DI MALAYSIA

Syarat-syarat saksi dalam statut keterangan mahkamah syariah (SKMS) negeri-negeri di Malaysia diperuntukkan dalam seksyen 83 (1) kecuali bagi negeri Perak melalui seksyen 87 (1). Peruntukan tersebut menggunakan bahasa dan konotasi yang sama melainkan EKMS Negeri Perak 2004, EKMS (Negeri Sembilan) 2003 dan EKMS (Negeri Melaka) 2002 tetapi perbezaan tidaklah begitu ketara. Secara umumnya peruntukan tersebut ialah:

(1) Tertakluk kepada peruntukan seksyen ini, semua orang Islam adalah **kompeten** untuk memberikan syahadah atau Bayyinah sebagai saksi dengan syarat bahawa

mereka adalah 'aqil, baligh, adil, mempunyai ingatan yang baik dan tidak berprasangka.

Huraian—Seseorang Islam adalah disifatkan 'adil jika dia menunaikan obligasi agamanya, melaksanakan kewajipan agama yang ditetapkan, menahan diri daripada melakukan dosa besar dan tidak terus menerus melakukan dosa kecil.

Daripada syarat di atas, gender saksi bukan merupakan elemen penting sebagai salah satu syarat saksi. Ini bermakna sama ada saksi itu lelaki atau wanita syarat untuk diterima kesaksian sebagai *syahadah* mestilah seorang Islam yang berakal, baligh, mempunyai sifat-sifat sebagai orang yang 'adil (tidak fasik), mempunyai ingatan yang baik dan tidak berprasangka atau bebas dari sebarang tohmah.

Peruntukan saksi wanita hanya boleh dilihat dalam peruntukan bilangan saksi dalam SKMS melalui seksyen 86 dan seksyen 88 (seksyen 90 dan seksyen 92 bagi negeri Perak) yang telah meletakkan beberapa kategori bilangan saksi. Walau bagaimanapun, peruntukkan tersebut hanya menyebut bilangan saksi secara umum tanpa meletakkan sebarang limitasi jenis keterangan sama ada *syahadah* atau selainnya. Cuma, apa yang jelas peruntukan tersebut seolah-olah merujuk kepada *syahadah* kerana kategori bilangan saksi yang diperuntukkan adalah selari dengan kategori bilangan saksi yang dibincangkan dalam kitab-kitab fiqh klasik dan kontemporari.

Secara umumnya kategori bilangan saksi dalam SKMS terdiri daripada:

- i. Tiga orang saksi lelaki bagi kes dakwaan seorang yang dikenali sebagai papa bila dia mendakwa menjadi papa seperti dalam kes pemungutan zakat
- ii. Seorang saksi lelaki yang 'adil bagi kes melihat anak bulan, tetapi tidak dijelaskan sama ada anak bulan Ramadan atau Syawal.
- iii. Seorang saksi lelaki dalam kes yang kebiasaannya dalam pengetahuan lelaki seperti kes yang melibatkan guru dengan murid, kes penilaian barang rosak, kes penerimaan dan penolakan saksi, kes pemecatan wakil dan kes kecacatan barang jualan
- iv. Seorang saksi wanita bagi kes yang kebiasaannya dalam pengetahuan wanita sahaja seperti kes penyusuan, perbidanan, haid dan kelahiran.
- v. Dua orang saksi lelaki atau seorang saksi lelaki bersama dua orang saksi wanita dalam kes-kes selain kes-kes di atas.
- vi. Seorang saksi berserta sumpah plaintif dalam kes mal apabila plaintif hanya mengemukakan seorang saksi sahaja.

Daripada peruntukan di atas, saksi wanita hanya wujud dalam kategori kes yang kebiasaannya melibatkan kepakaran wanita sahaja seperti kes-kes sakit puan atau perbidanan dan kes penyusuan yang memadai dengan seorang saksi wanita sahaja. Manakala dalam jenis kes yang lain kesaksian wanita diterima dalam kes selain kes penguatkuasaan/pungutan zakat, kes melihat anak bulan Ramadan dan Syawal dan kes yang melibatkan kepakaran orang lelaki. Maksudnya, prinsip umum undang-undang keterangan mahkamah syariah di Malaysia menerima keterangan saksi wanita dalam kes mal dan jenayah yang berada dalam bidang kuasa mahkamah syariah

dengan syarat bilangan minimum saksi wanita ialah dua orang dan ada bersama-sama mereka sekurang-kurang seorang saksi lelaki. Dengan perkataan lain mengikut tafsiran umum secara *literal* (harafiah), mahkamah tidak boleh menerima kesaksian yang terdiri dari saksi-saksi wanita sahaja tanpa ada seorang saksi lelaki melainkan kes-kes yang melibatkan pengetahuan atau kepakaran wanita sahaja.

ANALISIS KES DAN AMALAN SEMASA PENERIMAAN SAKSI WANITA DI MAHKAMAH SYARIAH DI MALAYSIA

Walaupun keterangan saksi wanita menurut undang-undang hanya wujud dalam peruntukan berkaitan bilangan saksi kajian mendapati kesaksian mereka tidaklah menjadi isu besar di mahkamah syariah di Malaysia. Perkara yang sangat penting berkaitan penerimaan saksi ialah peranan pihak mahkamah dan pengamal undang-undang syariah sendiri dalam proses mengendalikan saksi bagi tujuan memberi keterangan supaya proses perbicaraan berjalan dengan lancar. Ia juga banyak bergantung kepada persediaan dan kemahiran seseorang peguam untuk membantu kelancaran proses dan prosiding di mahkamah melalui perbicaraan yang adil. Saksi sama ada saksi wanita atau lelaki akan melalui proses yang sama sama ada dalam kes mal mahu pun jenayah. Sama dengan mahkamah Sivil melalui sistem adversarial, saksi pihak-pihak akan melalui proses yang sama dengan proses yang dilalui oleh pihak-pihak dalam kes dalam memberikan keterangan iaitu pemeriksaan utama, pemeriksaan balas dan pemeriksaan semula.

Mohd Nadzri (2015) menjelaskan kemenangan seseorang dalam sesuatu kes banyak bergantung kepada kemahiran peguam syarie mengendalikan proses pemeriksaan utama saksi dengan efektif supaya keterangan saksi, sama ada lelaki atau wanita, benar-benar boleh menyokong kes dan meyakinkan mahkamah walau pun peringkat tersebut merupakan peringkat yang agak hambar dan sedikit membosankan. Peguam syarie perlu bersifat kreatif dan proaktif dalam memainkan peranannya sebagai watak utama dalam perbicaraan membentuk penceritaan yang jelas mengikut kronologi dan menampakkan klimkas cerita melalui pengemukaan isu-isu utama serta mengeneipkan bahagian yang tidak penting.

Analisis Kes-Kes Berkaitan

Kajian penulis terhadap sebahagian besar kes-kes dalam Jurnal Hukum dari tahun 2003 hingga 2015 mendapati tiada isu gender sama dan kesaksian wanita dipersoalkan atau menjadi isu dalam penghakiman. Hanya dalam kes *Pengesahan Nikah Faizal Bin Abdul Rahman dan Norina Binti Zainol Abidin*, JH 39 BHG 1 (2014) 122, Hakim menyebut tentang syarat saksi nikah iaitu Islam, lelaki, berakal, adil dan mempunyai pendengaran yang baik. Dan syarat dua orang saksi lelaki dalam kes nikah sememangnya menjadi syarat utama menurut hukum syarak. Walau bagaimanapun tiada ulasan terperinci oleh hakim tentang penerimaan atau larangan kesaksian wanita dalam kes nikah. Jenis kes dan penghakiman serta penjelasan yang sama tentang syarat saksi lelaki dalam kes Permohonan pendaftaran nikah poligami *Alek Amran Bin Sutan Buyong & Seorang Yang Lain lwn Faridah Bt Johari*, JH 31 BHG 2 (2010) 125.

Dalam kes *Saharain Bin Nordin lwn. Noraidah Binti Nordin*, JH 26 BHG 1 (2008) 73, pihak responden telah mengemukakan tiga orang saksi wanita dan kes ini adalah berkaitan tuntutan pengesahan hibah di antara adik beradik terhadap aset yang ditinggalkan oleh ibu bapa mereka berupa sebuah rumah dan sebidang tanah. Walau bagaimanapun, Mahkamah Rayuan Syariah Selangor dalam kes ini telah menolak keterangan saksi-saksi tersebut yang merupakan adik beradik responden kerana wujud kepentingan atau tohmah yang jelas tanpa mengemukakan keterangan-keterangan dokumen yang menyokong. Ketidakterimaan keterangan mereka bukan disebabkan faktor gender, tetapi adalah disebabkan kebolehpercayaan keterangan yang diragui sebagaimana yang telah diperuntukkan dalam seksyen 83 (6) dalam kebanyakan SKMS negeri-negeri di Malaysia.¹

Alasan yang sama dalam kes *Che Mas Binti Abdullah lwn. Mat Sharie Bin Yaakub*, JH 19 BHG 1 (2005) 32, apabila plantif membawa saksi wanita iaitu ibunya sendiri dalam kes tuntutan harta sepencarian terhadap bekas suaminya berupa aset yang terdiri dari sebuah rumah, dua bidang tanah, dua buah kenderaan dan wang caruman KWSP. Salah satu sebab tuntutannya ditolak adalah status keterangan saksi plaintif, bukan disebabkan gender sebagai wanita, tetapi disebabkan wujudnya tohmah disebabkan hubungan ibu dan anak sebagai mana yang diperuntukkan dalam SKMS di kebanyakan negeri.²

Dalam kes tuntutan pengesahan hibah, *Eshah Binti Abdullah Dan Lain-lain lwn Che Aminah Binti Abdul Razak Dan Dua Orang Lagi*, JH 17 BHG 2 (2004) 139, Hakim juga telah mengingatkan pihak-pihak risiko kewujudan tohmah atau kepentingan sama ada saksi yang dikemukakan lelaki atau wanita. Dalam kes ini plaintif mengemukakan tiga orang saksi wanita berserta seorang saksi lelaki dan dua orang saksi wanita di antara mereka ialah adik ipar dan anak angkat yang sedikit sebanyak mempunyai risiko berkepentingan disebabkan wujudnya hubungan kekeluargaan.

Dalam kes *Samiah binti Yahaya lwn Kammarulzaman Bin Bachek* (No. Permohonan: 05005-057-2373-2011), tiga orang saksi perempuan telah dipanggil iaitu adik plaintif dan dua orang anak plaintif di dalam kes tuntutan pengesahan lafaz cerai taklik dengan alasan mencederakan dan pengabaian nafkah. Hakim dalam kes ini memutuskan bahawa jatuh talak satu ke atas plaintif dan kes selesai. Kes ini menunjukkan penerimaan keterangan saksi wanita tanpa saksi lelaki dan secara tidak langsung menunjukkan kelonggaran mahkamah dalam penggunaan bilangan dan gender saksi.

Kes seterusnya pula adalah kes berkaitan harta sepencarian iaitu kes *Arlinawati Binti Abdullah lwn. Mohd Suhaili Bin Mohamed Sapiea* (No. Permohonan: 08700-017-0003-

¹ Dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 contohnya, seksyen 83 (6) memperuntukkan seseorang yang kebolehpercayaannya diragui kerana hubungan baiknya dengan dan mempunyai kepentingan dengan pihak menentang adalah kompeten untuk memberikan *bayyinah* tetapi tidak kompeten untuk memberikan *syahadah*.

² Dalam Enakmen Keterangan Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 juga sebagai contoh, seksyen 83 (1) yang memperuntukkan salah satu syarat *bayyinah* dan *syahadah* ialah tidak berprasangka (tiada tohmah).

2011). Plaintiff di dalam kes ini memohon bahagian sebanyak satu perdua daripada harta-harta yang dituntut melibatkan sebuah rumah teres dua tingkat, sebidang tanah, sebuah kereta berserta kos ubahsuai rumah. Plaintiff telah mengemukakan dua orang saksi wanita yang mengetahui tentang takat sumbangan plaintiff serta status harta-harta tersebut. Keterangan saksi-saksi telah disokong dengan dokumen-dokumen yang berkaitan. Hakim bicara dalam membuat keputusan telah mengisytiharkan harta-harta yang dituntut adalah harta sepencarian. Plaintiff diberi hak sebanyak satu pertiga dan baki dua pertiga kepada pihak defendan. Berdasarkan kes ini dapat dilihat bahawa bilangan dan gender saksi tidak menjadi isu asalkan saksi-saksi yang ada mengetahui tentang status harta dan isu yang dipertikaikan. Malah dilihat juga bahawa dokumen adalah merupakan salah satu pembuktian yang penting di dalam kes harta sepencarian sebagai keterangan sokongan terhadap keterangan saksi-saksi sedia ada.

Berbeza dengan pendekatan yang digunakan di Kelantan yang menerima keterangan dua orang saksi lelaki sahaja sebagai *syahadah* di dalam kes pembubaran perkahwinan dan saksi perempuan hanya diterima sebagai *bayyinah* sahaja. Walau bagaimanapun, ia tetap bergantung kepada amalan mahkamah dan terpulang kepada hakim bicara untuk menentukannya. Ini dapat dilihat di dalam kes *Norazma Binti Hamzah Iwn Rokimi Bin Safin* (No. Permohonan: 030011-057-0940-2014), hakim memutuskan bahawa sabit pelanggaran taklik dengan kehadiran dua orang saksi lelaki sahaja tanpa saksi wanita dan keterangan yang diberikan adalah tidak bercanggah antara satu sama lain. Hakim bicara dalam masa yang sama juga memerintahkan agar plaintiff melakukan sumpah *istizhar* terhadap keterangan yang diberikan.

Berdasarkan kes-kes di atas, jelas menunjukkan mahkamah syariah di Malaysia kebanyakannya lebih melihat kepada status keterangan yang dikemukakan oleh saksi-saksi sama ada kuat atau lemah tanpa mengira siapa yang memberikan keterangan tersebut walau pun melalui saksi wanita tanpa keterangan saksi lelaki. Mahkamah juga melihat kepentingan sokongan keterangan lain seperti keterangan dokumen sekiranya didapati keterangan saksi yang dikemukakan tidak cukup kuat untuk menyokong kes walaupun ianya dari keterangan saksi lelaki. Melainkan dalam kes pernikahan sememangnya menjadi syarat kesaksian nikah yang hanya menerima kesaksian lelaki sahaja seramai dua orang seperti yang telah disepakati oleh ulama fiqh.

Amalan Semasa Di Mahkamah Syariah

Berdasarkan kajian melalui temubual peguam-peguam syarie negeri, kebanyakan mahkamah atau hakim dan peguam syarie tidak bersikap '*rigid*' dalam menerima saksi-saksi yang kemukakan oleh pihak-pihak. Pendekatan yang digunakan lebih bersifat terbuka dan bersedia dengan siapa sahaja saksi yang boleh atau mampu dibawa oleh anakguam masing-masing asalkan saksi boleh memberikan kerjasama dalam perbicaraan. Pendekatan paling efisien dan efektif kebanyakan para peguam ialah dengan menyediakan keterangan sokongan seperti keterangan dokumen bagi menyokong kes serta mengukuhkan keterangan saksi (Temubual/Peguam

Syarie/Johor, 2015). Berpegang kepada prinsip 'bawa siapa sahaja saksi selebihnya terpulang kepada hakim dan terpulang kepada pihak lawan untuk pertikai' di kalangan pengamal undang-undang syariah (Temubual/ Peguam syarie/ Wilayah Persekutuan, 2016) banyak dipengaruhi oleh konsep *bayyinah* yang dibawa oleh Ibnul Qayyim al-Jawziyyah dan diterapkan dalam SKMS untuk memberi ruang sebarang bentuk keterangan yang boleh membantu sistem kehakiman tanpa meletakkan limitasi keterangan kepada *syahadah* sahaja.

Walau bagaimanapun bagi sesetengah peguam syarie negeri melihat gender saksi sebagai satu perkara yang perlu diambil perhatian. Di Kedah dan Kelantan misalnya, agak jarang saksi yang diambil dalam kalangan wanita atau dengan kata lain saksi lelaki lebih diutamakan melainkan tiada pilihan saksi lain yang dikemukakan (Temubual/Peguam Syarie/Kedah, 2015& Temubual/Peguam Syarie/Kelantan, 2015). Kes *Norazma Binti Hamzah Iwn Rokimi Bin Safin* (No. Permohonan: 030011-057-0940-2014) seperti yang diterangkan sebelum ini mengukuhkan kenyataan tersebut.

Terdapat juga dalam kalangan peguam syarie yang melihat kepentingan pemilihan gender dengan mengutamakan saksi lelaki sekurang-kurangnya seorang, berbanding perempuan dalam kes-kes tertentu yang memerlukan tahap pembuktian yang agak tinggi seperti kes fasakh atau pembubaran perkahwinan oleh hakim (Temubual/Peguam Syarie/Negeri Sembilan, 2015). Pada pandangan mereka kes fasakh mempunyai tahap pembuktian yang agak tinggi hampir menyamai tahap pembuktian kes jenayah syariah iaitu *ghalabatuzzonn* atau melampaui keraguan munasabah. Oleh yang demikian kesaksian lelaki atau dua orang lelaki adalah diutamakan sama seperti keperluan bilangan saksi dalam kes jenayah syariah menurut hukum syarak untuk sampai ke tahap pembuktian yang tinggi. (Temubual/Tuan Musa Awang/PGSM, 2011).

Dapatan yang sama dalam kalangan hakim-hakim syarie negeri melalui temubual yang melihat tiada isu besar dalam soal gender saksi. Maksudnya, oleh kerana amalan para hakim syarie di Malaysia yang berpegang kepada prinsip *bayyinah* dalam aspek keterangan, maka kesaksian wanita tetap diterima seperti menerima kesaksian lelaki jika pihak-pihak hanya mampu mengemukakan saksi wanita sahaja. Hanya beberapa negeri sahaja yang melihat kepentingan atau keperluan mengadakan saksi lelaki sekurang-kurangnya seorang terutama dalam kes mal iaitu negeri Sabah dan negeri Kelantan (Temubual/Hakim Syarie/Sabah, 2015 & Temubual Hakim Syarie/Kelantan/2015). Pendekatan ini dilihat sendiri oleh pengkaji dalam obervasi di mahkamah syariah di negeri Sabah apabila pihak hakim mengingatkan pihak plaintif di hari sebutan untuk membawa dua orang saksi lelaki atau seorang saksi lelaki bersama dua orang saksi wanita (Observasi/Sabah, 2015). Berbeza dengan pendekatan mahkamah syariah di Kedah yang meletakkan syarat lelaki sebagai saksi walaupun dalam kes perceraian (Temubual/Hakim Syarie/Kedah, 2015).

KESIMPULAN

Kajian mendapati tiada isu besar berkaitan penerimaan saksi wanita di mahkamah syariah sama dalam kalangan pengamal undang-undang syariah atau pun pihak hakim Syariah sendiri. Kajian dokumen melalui laporan kes dalam Jurnal Hukum dan fail-fail mahkamah syariah juga didapati tiada isu berkaitan kesaksian wanita ditimbulkan. Penerimaan saksi di mahkamah syariah banyak bergantung kepada tahap pembuktian serta kekuatan keterangan saksi sama ada menyokong kes atau sebaliknya di samping keperluan sokongan keterangan-keterangan lain terutama keterangan dokumen. Ia juga bergantung kepada kebijaksanaan dan pendekatan para peguam serta kemampuan pihak-pihak mengemukakan saksi di samping pertimbangan hakim sendiri yang secara umumnya menggunakan pendekatan serta prinsip *bayyinah* dalam aspek keterangan atau tidak begitu tegas dalam menggunakan prinsip *syahadah*.

Selain dari itu, kajian mendapati mahkamah syariah, sama ada melalui hakim dan pengamal undang-undang Syariah sendiri berjaya mengharmonikan prinsip-prinsip umum hukum syarak dan peruntukan dalam pelaksanaan di mahkamah syariah mengenai penerimaan kesaksian wanita dengan realiti semasa kes-kes yang difailkan dengan meraikan kemampuan pihak-pihak mengemukakan saksi untuk menyokong kes mereka. Proses mengharmonikan prinsip perundangan dan meraikan realiti kes yang dikemukakan adalah sangat penting supaya matlamat keadilan dalam sistem kehakiman Islam dapat direalisasikan.

RUJUKAN

- Abdul Karim Zaydan. (1983). *Nizam a-Qada'*. Baghdad: Matb'ah al-Ma'ani.
- 'Alauddin Abi Bakr Bin Mas'ud al-Kasani al-Hanafi. (t.t). *Badai' al-Sanai' Fi Tartib al-Sharai'*. Kaherah: Matba'ah al-Imam.
- Abi Ishaq Ibrahim al-Shirazi. (1995). *al-Muhadhab*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah
- Abi Bakr 'Uthman Bin Muhammad Shatta al-Dimyati al-Bakri. 1995. *I'alah al-Talibin*. Beirut: Dar al-Fikr.
- Ahmad 'Abdul Mun'im al-Bahai. (1965). *Min Turuq al-Ithbat Fi al-Shari'ah wa fi al-Qanun*. Kaherah: Dar al-Fikr.
- Ahmad Fathi Bahnasi (1983). *Nazariyat al-Ithbat Fi al-Fiqh al-Jina'i al-Islami*. Beirut: Dar al-Shuruq.
- Ahmad Mohamed Ibrahim. (2000). *The Administration Of Islamic Laws in Malaysia* Kuala Lumpur: IKIM.

Amir Husin Mohd Nor, Zuliza Kusrin & Che Maryam Ahmad, "Kesaksian Dalam Undang-undang Keterangan Islam" dalam Siti Zalkhah Md. Nor et al (2006) *Al-Syariah Jilid 3: Undang-undang Keterangan Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.

Al-Dasuqi, Muhammad 'Arfaah (t.t) *Hashiyah al-Dasuqi 'ala al-sharh al-Kabir*. Isa al-Babi al-Halabi wa Shirkat.

Al-Dimyati, Abi Bakr Uthman Bin Muhammad Shatta (1995) *Hashiyah al-I'annah al-Talibin*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

_____. (t.t) *al-Iqna'*. Beirut: Dar al-Fiqh.

_____. (1996). *Usul al-Fiqh al-Islami*. Juzuk ke-2. Beirut: Dar al-Fikr.

Azizi Yahaya, Shahrin Hashim, Jamaluddin Ramli, Yusof Boon & Abdul Rahman Hamdan. (2007). *Menguasai Penyelidikan Dalam Pendidikan*. Kuala Lumpur: PTS Professional.

Burhanuddin Abi al-Hasan 'Ali bin Abi Bakr al-Farghani al-Marghinani. (t.t) *Al-Hidayah Sharh Bidayah al-Mubtadi*. Jilid ke-2. Beirut: Sharikah Dar al-Arqam bin Abi al-Arqam.

Ibnu Farhun. (1301H). *Tabsirah al-Hukkam Fi Usul al-'Aqdiyyah wa Manahij al-Ahkam*. Jilid ke-2. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Ibnu Hazm. (1984) *al-Muhalla bi a-Athar*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Ibnu al-Humam. (1995). *Sharhu Fathul Qadir*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Ibnu al-Qayyim al-Jawziyyah. (2002). *Al-Turuq al-Hukmiyyah Fi al-Siyasah al-Shar'iyyah*. Kaherah: Darul Hadith.

_____. (2002). *I'lam al-Muwaqi'in*. Kaherah: Dar al-Hadith.

_____. (2006). *I'laam al-Muwaqi'in*. Jilid 1. Kaherah: Dar al-Hadith.

Ibnu Kathir (1996) *Tafsir Ibnu Kathir*. Beirut: Dar al-Ihya' al-Turath.

Ibnu Qudama (1994). *al-Mughni wa Sharhu al-Kabir*. Beirut: Dar al-Fikr.

Ibnu Rushd. (2009). *Sharh Bidayah al-Mujtahid wa Nihayah al-Muqtasid*. Jilid ke-4. Kaherah: Dar al-Salam.

Hamid Jusoh. (2007). *Tazkiyah al-Syuhud* dalam Nasimah Hussin et. al. *Undang-undang Islam: Jenayah, Keterangan dan Prosedur*. Jil. Ke-13. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Kamus Dewan. Ed. Ke-3. (1995). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.

Al-Kasani, 'Alauddin Abi Bakr bin Mas'ud (t.t). *Badaii' al-Sanai' Fi Tartib al-Sharai'*. Kaherah: Matba'ah al-Imam)

Al-Khatib, Muhammad al-Sharbini. (t.t) *Al-Iqna'*. Juzuk 1. Beirut: Dar al-Fikr.

Mahmud Saedon Awang Othman. (1991). *Undang-undang Keterangan Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka.

_____. "Pendekatan Siyasa Syar'iyah Dalam Pentadbiran Negara", *Jurnal Undang-undang IKIM 4*, no. 1 (Januari-Jun 2000), m.s.81.

_____. (1996). *Institusi Pentadbiran Undang-undang Dan Kehakiman Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.

_____. (1995). "Undang-undang Keterangan Mahkamah Syariah: Satu Analisis", Dalam *Undang-undang Keterangan Dan Prosedur di Mahkamah*, ed. Abdul Monir Yaacob. Kuala Lumpur: IKIM, 1995.

Mohd Nadzri Haji Abdul Rahman Ibrahim (2011). *Undang-undang Tatacara Mal Mahkamah Syariah*. Negeri Sembilan: Karya Kreatif Resources.

_____. (2015). *Peguam Syarie Dan Litigasi Mal di Mahkamah Syariah*. Negeri Sembilan: Karya Kreatif Resources.

Muhammad Siraj. (1988). *Usul al-Fiqh al Islami*. Iskandariyah: Mansha'ah al-Ma'arif.

Muhammad al-Zuhayli (2008). *Fiqhul Qada' wa al-Da'wa wal Ithbat*. UAE: Jami'ah al-Shariqah.

Musa Awang. (2015). *Seni Guaman Syarie Siri 1*, Penyunting Zulkarnain Lukman & Fakhrol Abu Hasan. Kuala Lumpur: Persatuan Peguam Syarie Malaysia.

Nehaluddin Ahmad, "Islamic Law of Evidence And The Merit of Women Witnesses: An Overview", [2010] 1 MLJ xcii-cii.

Othman Lebar. (2007). *Penyelidikan Kualitatif*. Tanjung Malim: Penerbitan UPSI.

The Mejelle. (2006). terj. C.R. Tyser. D.G. Demetriades & Ismail Haqqi Effendi. Petaling Jaya: The Other Press.

Qanun-E-Shahadat Pakistan 1984

Al-Ramli, Shamsuddin Muhammad Bin Abi al'Abbas (1984). *Nihayatul Muhtaj Ila Sharhi al-Minhaj*. Beirut: Dar al-Fikr.

Ruzman Md. Noor. "Kajian Semula Terhadap Undang-undang Keterangan Islam". Prosiding Seminar Semakan Semula Korpus Undang-undang Islam di Malaysia: Keperluan Dan Cabaran, IKIM. 1-2 April 2008. April 1-2, 2008.

_____. "Kedudukan Bayyinah, Syahadah dan Qarinah Dalam Penggubalan Undang-undang Keterangan Islam di Malaysia", *Jurnal Syariah* 16 (2008):345-366.

_____. "Kesaksian Dalam Konteks Undang-undang Keterangan Mahkamah Syariah di Malaysia: Analisis Dari Perspektif Mazhab Syafie", *Jurnal Fiqh* 5 (2008): 143-167.

Al-Shafi'i, Abi 'Abdillah Muhammad Bin Idris. (2009). *Al-Umm*. Jilid ke-5. Beirut: Dar al-Fiqh.

Shamsuddin al-Shaikh Muhammad al-Dasuqi (t.t) *Hashiyah al-Dasuqi 'Ala al-Sharh al-Kabir*. Mesir: Mustafa al-Babi al-Halabi.

Shamsuddin Muhammad Bin Abi al-'Abbas Ahmad Bin Hamzah Ibnu Shihabuddin al-Ramli. (1984). *Nihayah al-Muhtaj Ila Sharhi al-Minhaj*. Beirut: Dar al-Fikr.

Siti Zubaidah Ismail. (2016). *Undang-undang Tatacara Jenayah Syariah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.

Statut Keterangan Mahkamah Syariah Negeri-negeri di Malaysia.

Sobhi Rajab Mahmassani (2009). *Falsafah Perundangan Islam*, Terj. Mufliha Wijayati. Kuala Lumpur: Al-Hidayah Publication

Suseela Malankolunthu (2013). "Pengumpulan Dan Analisis Data Kualitatif" dalam Marohaini Mohd Yusoff, *Penyelidikan Kualitatif: Pengalaman Kerja Lapangan*. Kuala Lumpur: penerbit Universiti Malaya.

Al-Syarbini, Shamsuddin Muhammad al-Khatib. (2006). *Mughni al-Muhtaj*. Juzuk ke-6. Kaherah: Darul Hadith.

Taqiyuddin Abi al-Baqa Muhammad Bin Ahmad Ibnu al-Najar al-Fatawhi. (2005). *Sharhu Muntaha al-Iradat*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Temubual, Musa Bin Awang (Presiden Persatuan Peguam Syarie Malaysia), 10 Disember 2011

The current issue and full text archive of this journal is available at
<http://journal.kuis.edu.my/muwafaqat>

Temubual Wakil-wakil JKSM Negeri-negeri di Malaysia.

Temubual Wakil-wakil Peguam Syarie di Malaysia.

Al-Zuhayli, Wahbah. (1997). *Al-Fiqh al-Islami wa Adillatuh*. Juzu' 8. Damsyiq: Dar al-Fikr, 1997.

Zulfakar Ramlee, "Kesaksian Wanita Antara Kebolehterimaan dan Kebolehpaksaan", *Jurnal Hukum* 26 (Jun 2008), 1:5